

بررسی تأثیر مؤلفه‌های دلبستگی به مکان بر مشارکت اجتماعی در حفاظت از محیط‌زیست (مطالعه موردی: منطقه یک شهرداری تهران)

آتوسا سلیمانی^{۱*}، احمد نوحه‌گر^۲، اسماعیل صالحی^۳

۱- کارشناسی ارشد آموزش محیط زیست، دانشکده محیط‌زیست، پردیس دانشکده‌های فنی، دانشگاه تهران، تهران، ایران
۲- استاد گروه مدیریت، برنامه‌ریزی و آموزش محیط‌زیست، دانشکده محیط‌زیست، پردیس دانشکده‌های فنی، دانشگاه تهران، تهران، ایران
۳- دانشیار گروه مدیریت، برنامه‌ریزی و آموزش محیط‌زیست، دانشکده محیط‌زیست، پردیس دانشکده‌های فنی، دانشگاه تهران، تهران، ایران
ایمیل نویسنده مسئول*: soleimani.a@ut.ac.ir

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۲/۳

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۱/۱۴

چکیده

این مطالعه از نظر نحوه گردآوری اطلاعات، توصیفی-پیمایشی و به لحاظ نوع، تحلیلی و همبستگی می‌باشد. بدین منظور نمونه‌ای مشتمل بر ۳۶۹ نفر از ساکنین منطقه یک شهرداری تهران که به روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای انتخاب شده بودند، به پرسشنامه پژوهش که روایی و پایایی آن مورد تأیید قرار گرفته بود پاسخ دادند. داده‌های پژوهش با استفاده از روش‌های تحلیل همبستگی و رگرسیون چندگانه با استفاده از نرم‌افزار SPSS21 مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. نتایج حاصل از توصیف پراکندگی مؤلفه‌های دلبستگی به مکان و مشارکت اجتماعی در زمینه حفاظت محیط زیست با استفاده از فرمول انحراف معیار از میانگین (ISDM) نشان دهنده وضعیت مطلوب هر دو متغیر مورد بررسی در میان ساکنین منطقه یک شهرداری تهران بود. نتایج حاصل از این پژوهش نشان داد که مؤلفه هویت همبستگی بیشتری نسبت به مؤلفه وابستگی با مشارکت محیط‌زیستی دارد. همچنین، نتایج حاصل از تحلیل رگرسیون چندگانه نیز نشان داد که ۳۶ درصد از تغییرات مثبت مشارکت محیط‌زیستی شهروندان می‌تواند متأثر از مؤلفه‌های هویت و وابستگی مرتبط با دلبستگی به مکان باشد و در این میان مؤلفه هویت بیش از مؤلفه وابستگی تأثیرگذار بوده است.

کلمات کلیدی

"دلبستگی به مکان"، "مشارکت محیط زیستی"، "حس مکان"

Effects of Place Attachment Component's on Social Participation in Environmental Protection (Case study: Region one of Tehran municipality)

Atousa Soleimani^{1*}, Ahmad Nohegar², Esmail Salehi³

¹ School of Environment, College of Engineering, University of Tehran, Tehran, Iran.

² Full Professor, School of Environment, College of Engineering, University of Tehran, Tehran, Iran.

³ Associate Professor, School of Environment, College of Engineering, University of Tehran, Tehran, Iran.

*Email Address: soleimani.a@ut.ac.ir

Abstract

The present research aimed to study the relationship between place attachment and pro-environmental civic participation among the inhabitants of District 1 of Tehran Municipality. The present research was a descriptive, analytical-correlational survey. A sample of 369 was selected from inhabitants of District 1 of Tehran Municipality based on multistage cluster sampling method. The participants were asked to fill out the research questionnaire whose reliability and validity were confirmed. The obtained data were statistically analyzed using the correlation analysis and multiple regression in SPSS21. The results of standard deviation from the mean (ISDM) on place attachment and pro-environmental social participation indicated the desirable status of both studied variables among the sample. Results indicated that the identity component has more Correlation than the dependence with social participation in environmental protection. Moreover, 36 percent of positive changes in the residents' environmental participation could be influenced by the identity and dependence components related to place attachment, with the identity component being more influential than the dependence.

Keywords:

"Place attachment", "Environmental participation", "Sense of place"

۱- مقدمه

ادبیات آموزش محیط زیست حاکی از افزایش علاقه به موضوع حس مکان است. حس مکان از اصطلاحاتی است که در رشته‌های مختلف علوم انسانی، علوم اجتماعی، آموزش، جغرافیا و شهرسازی و معماری کاربرد دارد (Semken & Freeman, 2008). از آنجا که مکان علاوه بر بُعد مادی، از بُعد غیرمادی نیز برخوردار بوده و احساساتی در ساکنان خود ایجاد می‌کند، لینچ^۱، ادراک و تصور ذهنی مردم از شهر را به دلیل همین ویژگی، بسیار مهم دانسته و اعتقاد دارد که حس مکان عاملی است که میان انسان و مکان ارتباط برقرار می‌کند و وحدت به وجود می‌آورد. در نتیجه مکان می‌تواند دارای سلسله مراتبی از بی‌تفاوتی تا فداکاری نسبت به مکان باشد. در مجموع حس مکان به معنای ادراک ذهنی مردم و احساسات کم و بیش آگاهانه آن‌ها از محیط خود است که شخص را در ارتباطی درونی با محیط قرار می‌دهد، به طوری که فهم و احساس فرد با زمینه معنایی محیط پیوند خورده و یکپارچه می‌شود (فلاح، ۱۳۸۵). در حوزه پدیدارشناسی، حس مکان همان حقیقت مکان است و بیشتر به معنای ویژگی‌ها و خصلت‌های غیرمادی مکان که معنایی نزدیک به روح مکان دارد می‌باشد؛ به این معنا که بعضی از مکان‌ها از چنان جاذبه‌ای برخوردارند که به فرد نوعی احساس وصف ناشدنی القاء می‌کنند و او را سرزنده، شاداب و علاقه‌مند به حضور و بازگشت به آن مکان‌ها می‌کنند (حیدری و همکاران، ۱۳۹۳). مفهوم حس مکان از یک سو ریشه در تجربه‌های ذهنی افراد همچون خاطرات، سنت‌ها، تاریخ، فرهنگ و اجتماع دارد و از دیگر سو متأثر از عوامل عینی و بیرونی در محیط همچون منظر، بو و صدا است که منجر به شکل‌گیری تداعی‌های مختلف نسبت به آن مکان برای افراد می‌شود (فلاح، ۱۳۸۵). شامای^۲ (۱۹۹۱)، ویلیامز و همکاران^۳ (۱۹۹۲)، هی^۴ (۱۹۹۸) و ایزنهاور و همکاران^۵ (۲۰۰۰)، دلبستگی به مکان را یکی از سطوح و ابعاد حس مکان معرفی کرده‌اند. دلبستگی به مکان، رابطه نمادین ایجاد شده توسط افراد نسبت به مکان است که معنای احساسی، عاطفی و فرهنگی مشترکی به یک فضای خاص می‌دهد و مبنایی برای درک فرد و گروه نسبت به محیط است (Low & Altman, 1992). بین میزان دلبستگی فرد به مکان و توجه او به مکان، ارتباطی مستقیم وجود دارد. این امر متأثر از مجموعه فعالیت‌ها و تعاملات بین انسان-مکان و انسان-انسان در یک مکان خاص است (Low &

Altman, 1992). بر اساس نظر رلف (۱۹۷۶، ص. ۳۷) ریشه داشتن در مکان منجر به «حس مراقبت عمیق و نگرانی برای آن محل» می‌شود. به علاوه، اولویگ^۶ (۱۹۸۲) بیان می‌دارد: «برای ایجاد حس مکان در افراد می‌بایست حس وابستگی شخصی و علاقمندی فعال به محیط‌زیست در وی ایجاد شود» (Chawla, 1992). اور^۷ (۱۹۹۲، ۱۹۹۴) بر اساس چارچوب نظری توان^۸ (۱۹۷۷) اظهار می‌دارد که اگر حس ریشه داشتن در محیط در مردم وجود داشته باشد آن‌ها نسبت به محیط زیست خود با مسئولیت رفتار خواهند کرد (Kudryavtsev et al., 2012).

محققان با توجه به فلسفه عدالت زیستی احتمال می‌دهند که روابط عاطفی با مکان منجر به ایجاد انگیزه در افراد می‌شود تا در مورد موضوعات محیط زیستی محلی آگاه‌تر گردند و تصمیماتی بگیرند که به نفع جوامع آن‌ها است (Adams et al., 2010). همچنین، بر اساس نظر رلف^۹ (۱۹۷۶) دلبستگی به مکان باعث ایجاد حساسیت در مسئولیت‌پذیری افراد می‌شود و نیز گولد^{۱۰} اظهار می‌دارد که مردم برای آنچه که دوست ندارند نمی‌جنگند. از آنجا که بخش قابل توجهی از عوامل موثر بر محیط‌زیست ماهیتی اجتماعی دارند، انگیزه اساسی در این پژوهش، بررسی نقش دلبستگی مکان بر مشارکت اجتماعی در زمینه حفاظت از محیط‌زیست می‌باشد. چراکه با توجه به زندگی صنعتی و مدرن شهروندان در کلانشهر تهران، اینکه بدانیم حس دلبستگی مکانی و میزان مشارکت اجتماعی افراد در حفظ محیط زیست در چه سطحی قرار دارند و اینکه آیا حس دلبستگی به مکان می‌تواند عاملی مؤثر بر مشارکت اجتماعی در حفظ محیط زیست عمل کند، ضروری به نظر می‌رسد. یافتن پاسخی برای سوالات مطرح شده می‌تواند در ارائه راهکارهایی جهت شکل‌گیری رفتارهای مسئولانه شهروندان در حوزه محیط‌زیست موثر باشد.

۲- پیشینه پژوهش

الف) مطالعات داخلی

مطالعات نظری و تجربی منطقی و شواهد متقاعدکننده‌ای ارائه می‌کنند مبنی بر آن که حس مکان و مولفه‌های آن مانند دلبستگی به مکان بر روی رفتار طرفدارانه از محیط زیست تأثیر می‌گذارد، با این حال، تحقیقات در مورد این رابطه می‌تواند به

6. Olwig
7. Orr
8. Tuan
9. Relph
10. Gold

1. Lynch
2. Shamai
3. Williams et al.,
4. Hey
5. Eisenhaure et al.,

مکان و تمایل برای مشارکت فعالانه در جهت حل مشکلات بالقوه محیط زیستی از قبیل تمیز کردن لکه‌های نفتی در امتداد خط ساحلی وجود دارد. استدمن (۲۰۰۰) به بررسی نمونه بزرگی از صاحبان املاک در نزدیکی دریاچه‌ای در ویسکانسین^۳ پرداخت و دریافت که رابطه مثبتی بین دلبستگی به مکان و نیت رفتاری برای حفظ کیفیت محیط زیست آن‌ها از قبیل مناظر و کیفیت آب وجود دارد.

واکر و چاپمن^۴ (۲۰۰۳) به بررسی ۲۵۸ بازدید کننده پارک ملی کانادا پرداخته و از طریق تحلیل رگرسیون متوجه شدند دلبستگی به مکان به طور مثبت نیت رفتاری محیط زیست‌گرایانه نظیر داوطلب شدن در پروژه‌های پارک را پیش‌بینی می‌کند. رایان^۵ (۲۰۰۵) در مطالعه‌ای ۳۲۸ نفر از مراجعه‌کنندگان پارک‌های شهری در میشیگان را مورد بررسی قرار داده و متوجه شد دلبستگی به پارک‌های شهری نگرانی ساکنان و داوطلبان محیط زیست در مورد حفظ طبیعت در شهرها را پیش‌بینی می‌کند.

کودریاترف و همکاران^۶ (۲۰۱۲)، با مطالعه تاثیر آموزش محیط زیست بر حس مکان در میان جوانان منطقه برانکس^۷ در شهر نیویورک دریافتند که حس مکان در شهرها می‌تواند با آموزش محیط زیست شهری ایجاد گردد. نتایج مطالعات آن‌ها نشان داد که برنامه‌های آموزش محیط زیست شهری در برانکس به جوانان کمک می‌کند جنبه‌های اکولوژیکی چشم‌انداز شهری خود را به عنوان جنبه‌های مشروع و ارزشمند شهرشان در نظر بگیرند و در نهایت معنای مکان می‌تواند باعث افزایش حفاظت از محیط زیست در جوامع شهری گردد.

بوتا و همکاران^۸ (۲۰۱۴) با بررسی نقش واسطه‌ای دلبستگی ساکنین به پارک ملی رتزت^۹ در رومانی، دلبستگی اجتماعی و تعامل در مدیریت مشارکتی منابع را در جوامع اطراف پارک ملی رتزت مورد مطالعه قرار دادند. نتایج حاصل نشان داد که همبستگی بالایی میان دلبستگی مکانی، هویت مکانی و وابستگی مکانی وجود دارد و با توجه به نیت رفتاری در زمینه حفاظت محیط زیست، باورهای ساکنان در مورد مشارکت در زمینه حفاظت از محیط زیست و سطح دلبستگی مکانی تغییر می‌کند. همچنین، دلبستگی مکانی و دلبستگی اجتماعی نقش مهمی در

طرق مختلف به چالش کشیده شود. در ادامه به بررسی مطالعات انجام شده در این زمینه در ایران و جهان می‌پردازیم.

وارثی و همکاران (۱۳۸۹)، در مقاله‌ای تحت عنوان «بررسی و تحلیل مولفه‌های هویت شهری و رابطه آن با میزان تعلق مکانی ساکنان شهرهای جدید» نشان می‌دهند که بین دو متغیر هویت شهری و تعلق مکانی ساکنان محله همبستگی متوسط و مستقیم وجود داشته است. همچنین بین متغیر وابسته تعلق مکانی ساکنان و متغیر مستقل مدت زمان سکونت رابطه‌ای معنادار حاکم است. رهنما و رضوی (۱۳۹۱)، در بررسی تاثیر حس تعلق مکانی بر سرمایه اجتماعی و مشارکت در محلات شهر مشهد، با استفاده از مدل معادلات ساختاری و تهیه ۴ مدل از روابط میان متغیرها دریافتند که مدل تاثیرگذاری حس تعلق مکانی در افزایش سرمایه‌های اجتماعی از طریق متغیر واسطه‌ای مشارکت، بیش از سایر مدل‌ها روابط میان متغیرها را تبیین می‌کند. به عبارت دیگر، در یک رابطه علی غیر مستقیم، تقویت حس تعلق مکانی باعث افزایش مشارکت و سرمایه اجتماعی می‌گردد.

سجاد زاده (۱۳۹۲)، با هدف بررسی نقش دلبستگی به مکان در هویت بخشی به میدان‌های شهری، مؤلفه‌های «احساسی»، «عملکردی» و «معنایی» را در میدان آرامگاه شهر همدان مورد مطالعه قرار داده و نشان دادند که مؤلفه‌های مذکور نقش موثری در ایجاد دلبستگی و هویت‌مندی به میدان‌های شهری داشته و در عین حال رابطه مستقیم میان آن‌ها برقرار است.

کلانتری و همکاران (۱۳۹۵)، به بررسی جامعه‌شناختی عوامل اجتماعی موثر بر تعلق‌مندی نسبت به محیط زیست در میان شهروندان شهر تهران پرداخته و نشان دادند که روابط دو متغیره مابین ارزش‌های محیط زیستی، تجربه ارتباط با طبیعت، جامعه پذیری محیط زیستی و دینداری با متغیر وابسته، قابل تأیید و تعمیم هستند. همچنین نتایج رگرسیون چند متغیره حاکی از آن بود که مدل نظری این تحقیق توانسته ۴۸ درصد از تغییرات متغیر وابسته را در میان نمونه تحقیق توضیح دهد. تحلیل مسیر متغیرهای مستقل با متغیر وابسته نیز نشان دادند که متغیرهای تجربه ارتباط با طبیعت و ارزش‌های محیط زیستی، به ترتیب بیشترین تاثیر را بر متغیر وابسته تعلق‌مندی نسبت به محیط زیست داشته‌اند.

ب) مطالعات خارجی

کالتنبرن^۱ (۱۹۹۸) ۳۰۰ نفر از ساکنان اسپیتسبرگن^۲، نروژ را بررسی نمود و متوجه شد همبستگی معناداری بین دلبستگی به

^۲. Spitsbergen

^۳. Wisconsin

^۴. Walker and Chapman

^۵. Ryan

^۶. Kudryavtsev

^۷. Bronx

^۸. Buta et al.,

^۹. Retezat

^۱. Kaltenborn

نظر نحوه گردآوری اطلاعات، توصیفی-پیمایشی و به لحاظ نوع، تحلیلی و همبستگی است.

• جامعه آماری و نمونه

جامعه آماری پژوهش حاضر کلیه ساکنین بالای ۱۵ سال منطقه یک شهرداری تهران می‌باشد. جمعیت افراد ساکن در منطقه یک شهرداری تهران در سال ۱۳۹۳، حدود ۴۶۲۳۳۳ نفر برآورد شده است (سالنامه آماری شهر تهران، ۱۳۹۳).

• روش جمع‌آوری داده‌ها

از آنجا که جامعه آماری این پژوهش شامل کلیه ساکنین بالای ۱۵ سال در منطقه یک شهرداری تهران می‌باشد و فهرست کاملی از تمامی افراد این منطقه با توجه به وضعیت سنی آن‌ها در دسترس نیست؛ از اینرو منطقه را به عنوان واحد نمونه‌گیری قرار داده و از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای دو مرحله‌ای استفاده شد (سرمد و همکاران، ۱۳۹۵). به این ترتیب که به جای انتخاب فرد، نواحی ده‌گانه شهرداری منطقه یک تهران را به عنوان واحد نمونه‌گیری (خوشه) قرار داده و سپس از بین نواحی انتخاب شده، سه محله از میان محلات نواحی مورد نظر انتخاب گردید. در این پژوهش ابتدا نواحی ۲ و ۷ شهرداری منطقه یک به عنوان خوشه‌های مرحله اول انتخاب شده، سپس بطور تصادفی محلات تجریش، قیطریه و اوین به عنوان خوشه‌های نمونه مورد بررسی قرار گرفتند.

• ابزار پژوهش

ابزار مورد استفاده جهت جمع‌آوری اطلاعات در این پژوهش، پرسشنامه‌ای اقتباسی بر پایه مطالعات پیشین است که گویه‌های مناسب جهت سنجش هر یک از متغیرها را در خود جای داده است. برای سنجش متغیر حس دل‌بستگی به مکان از سنجش‌های به کار برده شده در پژوهش‌های گوهری و همکاران (۱۳۹۵)؛ بوتا و همکاران (۲۰۱۴) و کودریاتزف و همکاران (۲۰۱۲) استفاده گردید. همچنین، در سنجش میزان مشارکت اجتماعی در زمینه حفاظت از محیط زیست، از سنجش‌های بکار رفته در پژوهش هالپنی (۲۰۱۰) و بوتا و همکاران (۲۰۱۴)، با تاکید بر مدل رفتار بین فردی تری‌اندیس (۱۹۷۷) الهام گرفته شد. از آنجا که محیط و هدف پژوهش در پرسشنامه‌های مذکور تا حدودی متفاوت می‌باشد، لذا جهت کاربرد در پژوهش حاضر نیازمند تغییراتی بودند. از این رو در ابتدا پرسشنامه‌ها به زبان فارسی ترجمه و سپس جهت مطابقت با جامعه مورد نظر (ساکنین بالای ۱۵ سال منطقه

پیش‌بینی سطح مشارکت شهروندان در زمینه حفاظت از محیط زیست پارک رتزت ایفا می‌کند.

مطالعات متعددی نیز با استفاده از مدل معادلات ساختاری شامل تحلیل عاملی تأییدی رابطه علت و معلول بین دل‌بستگی به مکان و رفتار طرفدار محیط زیست را نشان داده‌اند. واسکی و کوبرین^۱ (۲۰۰۱) در مطالعه‌ای از بررسی پس از مداخله برای ۱۸۲ نوجوان ۱۷-۱۴ ساله در یک برنامه کاری گفتگو محور استفاده کردند و متوجه شدند دل‌بستگی به مکان رفتارهای سازگار با محیط زیست عمومی و خاص از قبیل تلاش برای متقاعد نمودن سایرین برای عملکرد مسئولانه نسبت به محیط زیست را پیش‌بینی می‌کند.

هالپنی^۲ (۲۰۰۶، ۲۰۱۰) در مطالعه‌ای بر روی بزرگسالان از مدل معادلات ساختاری جهت تحلیل داده‌های حاصل از بررسی ۳۵۵ بازدیدکننده پارک استفاده کرد و متوجه شد دل‌بستگی به مکان رفتارهای خاص طرفدارانه از محیط زیست مانند داوطلب شدن برای حفاظت از یک پارک خاص و رفتار عمومی طرفدار محیط زیست از قبیل کاهش مصرف انرژی را پیش‌بینی می‌کند. و سرانجام آن که، پیتون و همکاران^۳ (۲۰۰۵) از مدلسازی معادلات ساختاری برای تحلیل بررسی ۴۵۱ بازدید کننده پناهگاه حیات‌وحش استفاده کردند و متوجه شدند دل‌بستگی به مکان در اعتماد فردی و نهادی تأثیر دارد که به نوبه خود به عنوان بخشی از همان مدل، پیش‌بینی کننده مهمی برای فعالیت‌های مدنی از قبیل «اختصاص زمان، تلاش و منابع» به پناهگاه حیات‌وحش است.

با توجه به تحقیقات انجام شده می‌توان دریافت که نقش دل‌بستگی مکان به عنوان عاملی مهم جهت مشارکت اجتماعی در زمینه حفاظت از محیط زیست چندان در پژوهش‌های داخلی مورد توجه قرار نگرفته است. به‌علاوه آنچه که این پژوهش را از سایر مطالعات داخلی و خارجی متمایز می‌سازد توجه به تأثیر حس دل‌بستگی مکان بر مشارکت مدنی در محیط‌های شهری است. چرا که پژوهش‌های صورت گرفته در این زمینه عمدتاً در مکان‌های طبیعی، پارک‌ها و مناطق حفاظت شده انجام گرفته‌اند.

۳- روش انجام تحقیق

از آنجا که هدف پژوهش حاضر، تعیین روابط علیّ میان متغیر دل‌بستگی مکان و مشارکت اجتماعی در زمینه حفاظت از محیط زیست می‌باشد بنابراین، این پژوهش از نظر هدف، کاربردی و از

^۱ . Vaske & Kobrin

^۲ . Halpenny

^۳ . Payton et al.,

$$\text{نسبتاً مثبت } C = \text{Mean} \leq C \leq \text{Mean} + Sd$$

$$\text{مثبت } D = \text{Mean} + Sd \leq D$$

فرمول مربوطه در نرم‌افزار SPSS²¹ تعریف و سطح هر متغیر برای هر پاسخ‌دهنده مشخص گردید. روش‌های آماری مورد استفاده در این پژوهش، تحلیل همبستگی و رگرسیون چندگانه با استفاده از نرم‌افزار SPSS²¹ می‌باشند.

• نتایج

• بررسی سطح کیفی دل‌بستگی به مکان

جهت توصیف کیفی سطح دل‌بستگی به مکان، با توجه به میانگین‌های حاصل از دل‌بستگی به مکان و مؤلفه‌های هویت و وابستگی، مطابق فرمول ISDM حدود سطوح محاسبه گردید. جدول ۲ درصد و فراوانی سطح دل‌بستگی به مکان ساکنان منطقه یک تهران را با توجه به مؤلفه‌ها نشان می‌دهند.

❖ دل‌بستگی به مکان

$$\text{منفی } A = A \leq 3.45 - 0.87 = 2.58$$

$$\text{نسبتاً منفی } B = 2.58 \leq B \leq 3.45$$

$$\text{نسبتاً مثبت } C = 3.45 \leq C \leq 3.45 + 0.87 = 4.32$$

$$\text{مثبت } D = 4.32 \leq D$$

❖ مؤلفه هویت

$$\text{منفی } A = A \leq 3.46 - 1.01 = 2.45$$

$$\text{نسبتاً منفی } B = 2.45 \leq B \leq 3.46$$

$$\text{نسبتاً مثبت } C = 3.46 \leq C \leq 3.46 + 1.01 = 4.47$$

$$\text{مثبت } D = 4.47 \leq D$$

❖ مؤلفه وابستگی

$$\text{منفی } A = A \leq 3.43 - 0.93 = 2.50$$

$$\text{نسبتاً منفی } B = 2.50 \leq B \leq 3.43$$

$$\text{نسبتاً مثبت } C = 3.43 \leq C \leq 3.43 + 0.93 = 4.36$$

$$\text{مثبت } D = 4.36 \leq D$$

جدول ۲- توزیع فراوانی سطح دل‌بستگی به مکان ساکنین منطقه یک تهران

دل‌بستگی به مکان	منفی		نسبتاً منفی		نسبتاً مثبت		مثبت	
	%	N	%	N	%	N	%	N
هویت	۱۸/۱	۶۷	۳۱/۲	۱۱۵	۳۴/۲	۱۲۸	۵۹	۱۶/۰

یک شهرداری تهران) با استفاده از نظر اساتید و متخصصان محیط زیست و آموزش و شهرسازی، برخی از سؤالات آن مورد بازنگری قرار گرفت. پرسشنامه نهایی با دو دسته سؤال بسته پاسخ (۱) مربوط به ویژگی‌های جمعیت شناختی (سن، جنس، میزان تحصیلات، سابقه سکونت و محل سکونت)؛ (۲) ۱۵ سؤال با طیف پنج درجه‌ای لیکرت مورد تأیید قرار گرفت.

جهت سنجش اعتبار پرسشنامه‌های تهیه شده، ابتدا در یک تحقیق مقدماتی^۱ تعداد ۳۰ نسخه از آن توسط ساکنین منطقه یک شهرداری تهران تکمیل گردید. اطلاعات به دست آمده وارد نرم افزار SPSS²¹ شده و به هر یک از پاسخ‌ها امتیاز ۵-۱ داده شد. پس از تجزیه و تحلیل، ضریب پایایی پرسشنامه با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ^۲، ۰/۹۰ به دست آمد. این عدد بیانگر این است که پرسشنامه از اعتبار و پایایی لازم برخوردار می‌باشد و سؤالات ما به خوبی توانسته‌اند متغیرهای تحقیق را بسنجند (George & Mallery, 2003).

جدول ۱- ویژگی‌های پرسشنامه پژوهش حاضر

متغیر	ابعاد	پژوهش مورد اقتباس
دل‌بستگی مکانی	هویت مکان	بوتا و همکاران (۲۰۱۴)؛ کودریاترف و همکاران (۲۰۱۲)؛ گوهری و همکاران (۱۳۹۵)
	وابستگی به مکان	
مشارکت اجتماعی	قصد و باور	بوتا و همکاران (۲۰۱۴)؛ هالپنی (۲۰۱۰)

• روش تجزیه و تحلیل داده‌ها

در این پژوهش ابتدا به منظور توصیف داده‌های جمعیت‌شناختی، از تحلیل‌های مقدماتی آمار توصیفی نظیر فراوانی و درصد استفاده گردید. سپس جهت توصیف پراکندگی میزان دل‌بستگی اجتماعی، دل‌بستگی مکان و مشارکت اجتماعی پاسخگویان در زمینه حفاظت از محیط زیست، با توجه به اینکه پاسخ‌ها در دامنه بین ۱ تا ۵ قرار داشتند، سطح هر یک از متغیرهای مذکور با استفاده از فرمول ISDM^۳ به شرح ذیل به چهار طبقه تقسیم (Sadighi & Kakhak, 2005) و نحوه امتیازات کسب شده در چهار سطح به شرح ذیل برآورد شد:

$$\text{منفی } A = A \leq \text{Mean} - Sd$$

$$\text{نسبتاً منفی } B = \text{Mean} - Sd \leq B \leq \text{Mean}$$

1. pilot test

2. Cronbach alpha

3. Interval Standard Deviation from Mean

جدول ۳- توزیع فراوانی سطح مشارکت محیط زیستی ساکنین منطقه یک

تهران							
مشارکت محیط زیستی		نسبتاً مثبت		نسبتاً منفی		منفی	
%	N	%	N	%	N	%	N
۱۵/۴	۵۷	۴۰/۴	۱۴۹	۲۵/۵	۹۴	۱۸/۷	۶۹
۱۷/۴	۶۴	۳۹/۷	۱۴۷	۲۶/۴	۹۷	۱۶/۵	۶۱
۱۷/۴	۶۴	۳۴/۴	۱۲۷	۳۳/۳	۱۲۳	۱۴/۹	۵۵

از آنجا که بیشترین فراوانی برای متغیر مشارکت محیط زیستی در سطح نسبتاً مثبت مشاهده می‌شود، می‌توان دریافت که مشارکت محیط زیستی ساکنین منطقه یک شهرداری تهران در سطح مطلوبی قرار دارد. این وضعیت برای مؤلفه‌های باور و قصد محیط زیستی نیز مشابه می‌باشد.

جدول ۴- همبستگی میان مؤلفه‌های دلبستگی مکانی و مشارکت محیط زیستی

متغیر	مشارکت محیط زیستی
وابستگی	۰/۵۱۹**
هویت	۰/۵۶۰**

** تفاوت معنی‌دار در سطح ۰/۰۱ است ($p < 0.01$).

همانطور که در جدول ۴ ملاحظه می‌گردد، همبستگی میان مؤلفه‌های وابستگی و هویت دلبستگی مکانی و مشارکت محیط زیستی مثبت و معنی‌دار است ($P < 0.01$ ، $r = 0.519$ ، $P < 0.01$ ، $r = 0.560$). از آنجا که هدف از پژوهش حاضر این است که مشخص سازد آیا مؤلفه‌های دلبستگی مکانی قادر به پیش‌بینی مشارکت محیط‌زیستی می‌باشند؛ از اینرو به منظور پاسخ‌گویی به این سوال از آزمون رگرسیون چندگانه استفاده گردید. با توجه به نتایج حاصل از جدول همبستگی، ضرایب رگرسیون مؤلفه‌های دلبستگی مکانی در پیش‌بینی مشارکت محیط زیستی بررسی می‌گردد.

در ابتدا متغیرهای وابستگی و هویت که همبستگی‌شان با متغیر وابسته مشارکت محیط زیستی طی مرحله قبل اثبات شد، به مدل رگرسیونی وارد شدند. برای آگاهی از چگونگی روابط هم‌خطی میان متغیرهای مستقل از آماره تحمل یا تولرانس استفاده گردید. همچنین، جهت مشخص شدن تاثیر متغیرهای مهم و غیرمهم بر متغیر وابسته، کلیه متغیرهای مستقل به روش Enter و بطور هم‌زمان وارد مدل شدند.

جدول ۵- نتیجه کلی معنی‌داری رگرسیون

اثر	مجموع مجزورات	درجه آزادی	میانگین مجزورات	F	P-value
رگرسیون	۳۸۹/۵۷۰	۲	۱۹۴/۲۸۵	۱۰۵/۰۷	۰/۰۰۰

وابستگی	۵۴	۱۴/۶	۱۳۵	۳۶/۶	۱۳۴	۳۶/۳	۴۶	۱۲/۵
مجموع	۶۰	۱۶/۳	۱۰۴	۲۸/۲	۱۳۴	۳۶/۳	۷۱	۱۹/۲

از آنجا که بیشترین فراوانی برای متغیر دلبستگی به مکان در سطح نسبتاً مثبت مشاهده می‌شود، می‌توان دریافت که دلبستگی به مکان ساکنین منطقه یک شهرداری تهران در سطح مطلوبی قرار دارد. این وضعیت برای مؤلفه هویت نیز مشابه می‌باشد. در صورتیکه مؤلفه وابستگی با اندکی تفاوت، بیشترین فراوانی را در سطح نسبتاً منفی نشان می‌دهد.

• بررسی سطح کیفی مشارکت محیط زیستی

به منظور توصیف کیفی سطح مشارکت محیط زیستی، با توجه به میانگین‌های حاصل از مشارکت محیط زیستی و مؤلفه‌های باور و قصد، مطابق فرمول ISDM حدود سطوح محاسبه گردید. جدول ۳ درصد و فراوانی سطح مشارکت محیط زیستی ساکنان منطقه یک تهران را با توجه به مؤلفه‌ها نشان می‌دهند.

❖ مشارکت محیط زیستی

$$A = \text{منفی} \quad A \leq 3.29 - 0.83 = 2.46$$

$$B = \text{نسبتاً منفی} \quad 2.46 \leq B \leq 3.29$$

$$C = \text{نسبتاً مثبت} \quad 3.29 \leq C \leq 3.29 + 0.83 = 4.12$$

$$D = \text{مثبت} \quad 4.12 \leq D$$

❖ مؤلفه باور

$$A = \text{منفی} \quad A \leq 3.42 - 0.92 = 2.50$$

$$B = \text{نسبتاً منفی} \quad 2.50 \leq B \leq 3.42$$

$$C = \text{نسبتاً مثبت} \quad 2.50 \leq B \leq 3.42$$

$$D = \text{مثبت} \quad 4.34 \leq D$$

❖ مؤلفه قصد

$$A = \text{منفی} \quad A \leq 3.16 - 0.95 = 2.21$$

$$B = \text{نسبتاً منفی} \quad 2.21 \leq B \leq 3.16$$

$$C = \text{نسبتاً مثبت} \quad 3.16 \leq C \leq 3.16 + 0.95 = 4.11$$

$$D = \text{مثبت} \quad 4.11 \leq D$$

روستایی بررسی شده است. مشخص نیست که آیا این رابطه در محیط‌های شهری یا آشفته نیز به کار می‌رود یا خیر؟ دوم آنکه، اطلاعات کمی در مورد چگونگی تأثیر دلبستگی به مکان با سایر عوامل تأثیرگذار بر روی مشارکت اجتماعی در حفاظت از محیط‌زیست وجود دارد. بنابراین، از آن‌جا که جمعیت جهانی به طور فزاینده‌ای در حال شهری شدن است (Bloom, 2011)، باید به این موضوع توجه شود که چگونه انسان‌ها می‌توانند همزمان با ایجاد پایداری از طریق مشارکت مدنی، خدمات اکوسیستمی در شهرها ارائه نمایند (Andersson, 2006). نتایج حاصل از فرمول ISDM و طبقه‌بندی سطوح نشان داد که سطح دلبستگی به مکان پاسخ‌دهندگان نشان از وضعیت مطلوب این متغیر با بیشترین فراوانی در سطح خوب دارد. (۳۶/۳ درصد). مؤلفه هویت نیز با ۳۴/۷ درصد در وضعیتی مشابه قرار داشت حال آنکه مؤلفه وابستگی با اندکی تفاوت بیشترین فراوانی را در سطح متوسط داشته است (۳۶/۶ درصد). متغیر مشارکت اجتماعی در زمینه حفاظت از محیط زیست نیز بیشترین فراوانی را در سطح مطلوب داشته و هر دو مؤلفه باور و قصد نیز به ترتیب با ۴۰/۴ درصد و ۳۹/۷ درصد بیشترین فراوانی را در سطح مطلوب داشته‌اند. نتایج حاصل نشان دهنده وضعیت مطلوب مشارکت محیط زیستی شهروندان در منطقه یک شهرداری تهران می‌باشد. نتایج حاصل از این پژوهش نشان داد که مؤلفه هویت همبستگی بیشتری نسبت به مؤلفه وابستگی با مشارکت محیط‌زیستی دارد. نتایج حاصل از تحلیل رگرسیون چندگانه نیز نشان داد که ۳۶ درصد از تغییرات مثبت مشارکت محیط‌زیستی شهروندان می‌تواند متأثر از مؤلفه‌های هویت و وابستگی مرتبط با دلبستگی به مکان باشد و در این میان مؤلفه هویت بیش از مؤلفه وابستگی تأثیرگذار بوده است. شناخت عوامل ایجاد دلبستگی انسان به محیط، مدیران را قادر می‌سازد تا استراتژی‌های خود را برای پذیرفتن مفاهیم مختلفی که شهروندان را با محیط‌زیستشان مرتبط می‌کنند، به کار گیرند. بر اساس مطالعات استدمن (۲۰۰۳)، جوامع ممکن است زمینه‌ای برای توسعه احساس دلبستگی به مکان باشند. نتایج مطالعه حاضر و نیز بسیاری از مطالعات نظری و تجربی منطق و شواهد متقاعد کننده‌ای مبنی بر تأثیر دلبستگی به مکان بر رفتارهای محیط زیستی ارائه می‌کنند (Payton et al., 2005; Halpenny, 2010; Buta et al., 2014). با این حال، پژوهش‌های پیشین تأثیر دلبستگی به مکان بر رفتارهای محیط‌زیستی را اغلب در مکان‌های دارای عناصر طبیعی فراوان از قبیل پارک‌ها و نواحی روستایی بررسی نموده‌اند. مطالعه حاضر مشخص نمود که این رابطه می‌تواند در محیط‌های شهری یا آشفته نیز برقرار باشد.

نتایج جدول ۵ نشان می‌دهد که اثر رگرسیون با مقدار ۱۰۵/۰۷ $F=$ معنی‌دار است ($P<0/01$). در تحلیل رگرسیون اثر هر یک از متغیرهای مستقل با فرض ثابت بودن اثر سایر متغیرهای دیگر بر متغیر وابسته مورد بررسی قرار گرفت.

جدول ۶- تحلیل رگرسیون چندگانه میان متغیرهای مستقل با مشارکت محیط زیستی

مقدار	ضریب همبستگی چندگانه (R)	ضریب تعیین چندگانه (R^2)	ضریب تعیین تعدیل شده	خطای استاندارد برآورد
۰/۶۰۱	۰/۳۶۲	۰/۳۵۸	۱/۳۶	

ضریب همبستگی چندگانه میان متغیرهای وابستگی و هویت با مشارکت محیط‌زیستی برابر ۰/۶۰۱ است که با توجه به مقدار آماره F و سطح خطای محاسبه شده معنی‌دار می‌باشد ($P<0/01$). ضریب تبیین چندگانه نیز برابر با ۰/۳۶۲ به دست آمد. بنابراین، مشخص می‌شود که ۳۶ درصد از تغییرات مشارکت محیط‌زیستی شهروندان متأثر از دو متغیر وابستگی و هویت دلبستگی به مکان می‌باشد.

جدول ۷- ضرایب تحلیل رگرسیون مؤلفه‌های دلبستگی اجتماعی در پیش‌بینی مشارکت محیط زیستی

متغیرهای مستقل	B	β	t	P-value	ضریب تولرانس
مقدار ثابت	۲/۵۶۱	-	۸/۸۳۵	۰/۰۰۰	-
وابستگی	۰/۵۱۴	۰/۲۸۰	۵/۳۰۵	۰/۰۰۰	۰/۶۱۶
هویت	۰/۶۴۹	۰/۳۸۶	۷/۳۰۷	۰/۰۰۰	۰/۶۱۶

یافته‌های جدول ۷ نشان می‌دهد که ضرایب تأثیر استاندارد برای متغیرهای وابستگی و هویت به ترتیب ۰/۲۸۰ و ۰/۳۸۶ می‌باشد که معنی‌دار هستند ($P<0/01$). مقدار آماره تولرانس در بین دو متغیر مستقل نیز بیشتر از ۰/۴ به دست آمد که نشان دهنده هم‌خطی کم بین متغیرهای مستقل می‌باشد.

۴- نتیجه‌گیری

مطالعات نظری و تجربی منطق و شواهد متقاعد کننده‌ای ارائه می‌کنند مبنی بر آن که حس دلبستگی به مکان بر مشارکت در زمینه حفاظت محیط زیست و رفتارهای محیط زیست‌گرایانه تأثیر می‌گذارد، با این حال، تحقیقات در مورد این رابطه می‌تواند به طرق مختلف به چالش کشیده شود. اول آنکه تأثیر دلبستگی به مکان بر مشارکت اجتماعی در حفاظت از محیط زیست اکثراً در مکان‌های دارای عناصر طبیعی فراوان از قبیل پارک‌ها و نواحی

منابع

- حیدری، ع. ا. مطلبی، ق. نکویی مهر، ف ۱۳۹۳. بررسی نحوه ارتباط میان دو مفهوم حس مکان و دلبستگی به مکان در خوابگاه دانشجویان، نشریه هنرهای زیبا-معماری و شهرسازی، ۱۹(۱)، صص ۲۲-۱۵.
- رهنما، م. ر. رضوی، م. م. ۱۳۹۱. بررسی تأثیر حس تعلق مکانی بر سرمایه اجتماعی و مشارکت در محلات شهر مشهد. نشریه هنرهای زیبا-معماری و شهرسازی، ۱۷(۲)، صص ۲۹-۳۶.
- سازمان فناوری اطلاعات و ارتباطات ۱۳۹۳. آمارنامه شهر تهران سال ۱۳۹۳. شهرداری تهران.
- سجاذزاده، ح. ۱۳۹۲. نقش دلبستگی به مکان در هویت بخشی به میدان‌های شهری (نمونه موردی: میدان آرامگاه شهر همدان). باغ نظر ۱۰ (۲۵)، صص ۷۹-۸۸.
- سرمد، ز. بازرگان، ع. حجازی، ا. ۱۳۹۵. روش‌های تحقیق در علوم رفتاری. تهران: انتشارات آگه.
- فلاحی، م. ص. ۱۳۸۵. مفهوم حس مکان و عوامل شکل دهنده آن، هنرهای زیبا، ۱(۲۶).
- کلاتری، ع. کیانپور، م. مزیدی شرف آبادی، و. لشکری، م. ۱۳۹۵. بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر تعلق‌مندی نسبت به محیط زیست (مورد مطالعه: شهروندان شهر تهران)، جامعه‌شناسی کاربردی، ۶۷(۲)، صص ۱۶-۱.
- گوهری، ا. ایرانی بهبهانی، ه. صالحی، ا. ۱۳۹۵. روش شناختی ادراک منظر شهری در ارتباط با ذهنیات و خاطرات جمعی، مطالعه موردی محله تجریش، محیط‌شناسی، ۴۲(۱)، صص ۲۱۰-۱۹۵.
- وارثی، ح. ر. عامل بافنده، م. محمدزاده، م. ۱۳۸۹. بررسی و تحلیل مولفه‌های هویت شهری و رابطه آن با میزان تعلق مکانی ساکنین شهرهای جدید (مطالعه موردی: شهر گلپه‌هار). پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، ۲(۱)، صص ۳۶-۱۷.
- Adams, J.D., S. Ibrahim, and M. Lim. (2010). Invoking the ontological realm of place: A dialogic response. In Cultural studies and environmentalism: The confluence of ecojustice, place-based (science) education, and indigenous knowledge systems, ed. D.J. Tippins, M.P. Mueller, M. vanEijck, and J.D. Adams, 215-28. London: Dordrecht/Springer.
- Andersson, E. (2006). Urban landscapes and sustainable cities. *Ecology and Society* 11:34.
- Bloom, D. E. (2011). 7 billion and counting. *Science* 333:562-567.
- Buta, N., Holland, S. M., & Kaplanidou, K. (2014). Local communities and protected areas: The mediating role of place attachment for pro-environmental civic engagement. *Journal of Outdoor Recreation and Tourism*, 5, 1-10.
- Chawla, L. (1992). Childhood place attachments. Pages 63-86 in I. Altman and S. M. Low, editors. *Place attachment*. Plenum Press, New York, New York, USA.
- Eisenhauer, B. W., Krannich, R. S., & Blahna, D. J. (2000). Attachments to special places on public lands: An analysis of activities, reason for attachments, and community connections. *Society & Natural Resources*, 13(5), 421-441.
- Halpenny, E. A. (2006). Environmental behaviour, place attachment and park visitation: A case study of visitors to Point Pelee National Park.
- Halpenny, E. A. (2010). Pro-environmental behaviours and park visitors: The effect of place attachment. *Journal of Environmental Psychology*, 30(4), 409-421.
- Kaltenborn, B. P. (1998). Effects of sense of place on responses to environmental impacts: A study among residents in Svalbard in the Norwegian high Arctic. *Applied Geography*, 18(2), 169-189.
- Kudryavtsev, A., Stedman, R.C. and Krasny, M.E., (2012). Sense of place in environmental education. *Environmental education research*, 18(2), pp.229-250.
- Low, S. M., & Altman, I. (1992). *Place attachment* (pp. 1-12). Springer US.
- Shamai, S. (1991). Sense of place: An empirical measurement. *Geoforum*, 22(3), 347-358.
- Stedman, R.C.(2003), Sense of place and forest science: toward a program of quantitative research, *Forest Science*, 49, 1-8.
- Triandis, H. C. (1977). *Interpersonal behavior*. Brooks/Cole Pub. Co.
- Tuan, Y.-F. (1977). *Space and place: the perspective of experience*. University of Minnesota Press, Minneapolis, Minnesota, USA.
- Vaske, J. J., & Kobrin, K. C. (2001). Place attachment and environmentally responsible behavior. *The Journal of Environmental Education*, 32(4), 16-21.